

Teori og begreber

Ninian Smarts syv dimensioner	2
Synsvinkler: Indefra og udefra.....	3
Kategorisering af religiøse udøvere.....	5
Jan Hjärpes model	5
Synet på religiøse tekster	6
Gudsopfattelser	7
Religionstyper	8
Myter	9
Ritualtyper	10
Ritualteori	12
Jørgen Podemann Sørensens ritualteori	12
Arnold van Gennep: Overgangsritualer	12
Victor Turners ritualteori.....	13
Rent og urent.....	14
Konversion	15
Sociologiske teorier om religion	17
Deprivation	17
Rational choice – det rationelle valg	18
Socialisation	19
Videnskab og religion	21
Konflikttesen.....	21
Uafhængighedsteser.....	21
Dialogtesen.....	22
Etik	23
Religiøs etik.....	23
Sekulær etik	23
Bioetik.....	24

Ninian Smarts syv dimensioner

Dimension	Forklaring	Eksempel
Den praktiske og rituelle dimension	Handlingerne Ritualer og skikke	Overgangsriter Gudstjenester Pilgrimsrejser
Den oplevelsesmæssige og emotionelle dimension	Oplevelserne/følelserne Religiøse oplevelser psykologisk betragtet	Meditation Dans og sang
Den narrative eller mytiske dimension	Fortællingerne Religiøse tekster og fortællinger	Fortællinger fra de hellige skrifter om centrale personer Myter
Den dogmatiske eller filosofiske dimension	Læren Systematisering og fortolkning af religionens lære	Tolkninger af helligskrifter, fx prædikener
Den etiske og juridiske dimension	Normerne Leveregler Påbud og forbud	Normer for mad, påklædning og opførsel generelt
Den sociale og institutionelle dimension	Fællesskabet Forholdet til samfundet og en menighed	Den religiøse institutions funktion og betydning.
Den materielle dimension	Bygninger, religiøs kunst, hellige steder	Hellige billeder, genstande, steder og bygninger.

Synsvinkler: Indefra og udefra

Man kan se forskelligt på en religion alt efter, om man tilhører den eller ej. Når man analyserer forskellige udsagn om religion, bruger man begreberne indefra og udefra. Indefra- og udefra-synsvinkler bruges dermed til at fastslå et udsagns formål og afsenderens identitet.

Udefra-udsagn kan både være subjektive og objektive. Fælles for dem er, at afsenderens udsagn ikke er farvet af livssynet hos den gruppe, der omtales. Eksempler på udefra-udsagn kan være forskere, som udtaler sig objektivt om en religion eller en religiøs person. Der er også tale om udefra-synsvinkler, når en religiøs person udtaler sig om en anden religion. Et eksempel på dette vil være en kristen, som udtaler sig om muslimer og islam. Disse udsagn kan både være subjektive og objektive. En tredje gruppe udefra-udsagn er fra ex-medlemmer af en trosretning. Det kan være tidligere medlemmer af Jehovas Vidner, som omtaler deres tidligere religion. Sådanne udsagn vil ofte være ekstremt negative over for den pågældende religion.

Indefra-tekster er positive udsagn fra en troende, der gerne vil dele troen med andre.

Det er vigtigt at slå fast, at man godt kan være medlem af en menighed og samtidig have en objektiv tilgang og behandle religionen med en religionsfaglig tilgang. Blot fordi en person er kristen, muslim eller buddhist, har man ikke nødvendigvis en indefra-synsvinkel på sin egen religion. Man må se på det konkrete indhold i et udsagn og derigennem afgøre, om teksten primært har et missionerende eller oplysende formål. Ofte kan det være svært at skelne i praksis.

	Personligt, positivt engagement	Personligt, negativt engagement	Objektiv, analyserende tilgang
Udefra		Udsagn fra ikke-deltager om deltager, fx nazister om jøder. Udsagn fra tidligere medlemmer af en religiøs gruppe, fx Jehovas Vidner.	Videnskabelige, analyserende artikler om en religion.
Indefra	Positive udsagn, fx prædikener, missionsarbejde, debatartikler.		

KORT OM INDEFRA- OG UDEFRA-SYNSVINKEL

- **Udefra-synsvinkel:** subjektive eller objektive udsagn, som ikke er farvet af livssynet hos den gruppe, der omtales.
- **Indefra-synsvinkel:** udsagn fra et medlem af et trossamfund

Kanon og eksegeese

Kanoniske tekster er en særlig indefra-teksttype. Kanon (tryk på første stavelse og langt a) betegner en religions grundtekster, dvs. Bibelen, Koranen, Bhagavad Gita osv. Alle inden for en religion bør finde de kanoniske tekster vigtige. De kanoniske tekster har altså særstatus i de forskellige religioner, og ofte vil en troende bruge den kanoniske tekst som belæg for et udsagn for at give det status og vægt. Tolkningen af de kanoniske tekster kan være vidt forskellig fra medlem til medlem. Tolkning af kanoniske tekster kaldes "eksegeese". Eksegeese kan foretages af både en præst og forsker. Formålet for forskeren kan være at forstå den historiske sammenhæng, teksten er blevet til i, og formålet for præsten vil være at finde frem til den rette tro.

KORT OM KANON OG EKSEGESE

- **Kanon:** en samling af særligt anerkendte indefra-tekster inden for en religion.
- **Eksegeese:** analyse og fortolkning af kanoniske tekster.

Kategorisering af religiøse udøvere

Når man beskæftiger sig med religion, springer det hurtigt i øjnene, at der er meget stor forskel på, hvordan religiøse mennesker forholder sig til deres religiøsitet. Religionsfaget rummer en række begreber og modeller, som kan bruges til at beskrive disse forskelle.

To af disse begreber er **elite og mainstream**. De betegner to forskellige indefra-synspunkter. Elite betegner personer, som har en uddannelse eller status i den religiøse gruppe, fx en teolog, præst eller imam. Mainstream er menigheden. Man kan sammenligne det med sportsverdenen, hvor fodboldspillerne er elite, og tilskuerne er mainstream.

Begreberne **minimalisme og maksimalisme** karakteriserer medlemmer af et trossamfund i forhold til deres engagement. Begreberne er defineret af religionsforskeren Bruce Lincoln (f. 1948). Maksimalisten ønsker, at religion skal berøre alle livets forhold, både offentligt og privat. Et eksempel kunne være hindunationalister i Indien, som ønsker, at religionen skal være styrende i forhold til politik, økonomi og private forhold.

Minimalisten har kun religion som en lille del af sit liv. Det kunne være danskeren, som kun går i kirke juleaften og ikke ellers beskæftiger sig med religion. Minimalisme og maksimalisme betragtes som yderpunkter på en skala, og man kan derfor være mere eller mindre maksimalistisk eller minimalistisk.

FORSKELIGE INDEFRA-POSITIONER

- **Mainstream:** menigheden (publikum).
- **Elite:** personer, der har status i en religiøs gruppe.
- **Maksimalisme:** religion fylder alt.
- **Minimalisme:** religion fylder kun én lille del i en persons liv.

Jan Hjärpes model

Den svenske religionsforsker Jan Hjärpe (f. 1942) har lavet en model, som kategoriserer religiøsitet ud fra tre parametre: indhold, funktion og engagement.

INDHOLD: Hvad en person tror på	Modernist Moderne tolkninger Tilpasning til nutiden		Traditionalist Imitation af tidligere tolkninger Følger traditionerne
FUNKTION: Religionens rolle i samfundet	Sekularist Religion er en privat sag Religion og politik holdes adskilt (Minimalisme)		Teokrat Religion skal være offentlig Religion og politik hænger sammen (Maksimalisme)
ENGAGEMENT Følelsesmæssigt engagement	Afstandtagen Negativ	Ligegyldighed	Entusiasme Positiv

Synet på religiøse tekster

I det omfang den religiøse person overhovedet forholder sig til sin religions skrifter, vil modernisten tolke grundteksten, så den giver mening i det samfund, man lever i, og traditionalisten vil have en fundamentalistisk tilgang, dvs. man tager forbud og påbud bogstaveligt. Dog er det væsentligt, at mange ikke begrundet deres religiøse praksis med en bestemt tolkning af Koranen eller Bibelen. Hvis man som muslim bærer tørklæde, er det ikke nødvendigvis udtryk for, at personen tolker Koranen på en bestemt måde. Det er lige så sandsynligt, at personen gør det, fordi det er en tradition.

Fundamentalisme som bibellæsningsmetode betyder, at man læser teksten bogstaveligt. Begrebet fundamentalisme blev først brugt i begyndelsen af 1800-tallet i USA af en gruppe kristne, som ville fastholde de traditionelle samfundsnormer. Indtil moderne tid har den almindelige tolkning af Bibelen været fundamentalistisk. Det står fx i Det nye Testamente, at kvinder skal tie i forsamlinger. Det har i Danmark betydet, at man først i 1948 fik kvindelige præster. I forhold til spørgsmålet om kvindelige præster vil modernisten sige, at buddet om, at kvinder ikke må sige noget offentligt, er talt ind i et konkret patriarkalsk samfund, og man ser derfor bort fra dette skriftsted og fremhæver i stedet andre tekster i Bibelen, hvor kvinder har en fremtrædende plads.

[...]

Ikke kun kristne, men også muslimer og jøder kan tolke deres tekster modernistisk. Et eksempel er arveregler i Koranen. Det står i Koranen, at kvinder arver det halve i forhold til mænd. En fundamentalist vil derfor sige, at kvinder skal arve halvdelen i forhold til mænd. Modernisten vil derimod se på tekstens intention og den sammenhæng, teksten er blevet til i. Konklusionen bliver for modernisten, at før Koranens tid arvede kvinder ingenting, og at Koranens hensigt er at forbedre kvinders status så meget, som det kunne lade sig gøre i samfundet, hvilket dermed bliver et argument for ligestilling. På dansk grund er Sherin Khankan og Mona Sheikh repræsentanter for modernistisk læsning af Koranen.

FORSKELLIGE INDEFRA-POSITIONER

- **Jan Hjärpe:** religionsforsker, har lavet model over indhold, funktion og engagement.
- **Teokrat:** religion og politik er to sider af samme sag.
- **Sekularist:** religion og politik er adskilt.
- **Traditionalist/Fundamentalist:** Bibelen eller Koranen læses bogstaveligt.
- **Modernist:** Bibelen eller Koranen tolkes i forhold til nutidige forhold.
- **Afmytologisering:** myterne i Bibelen skal tolkes og ikke forstås bogstaveligt (Bultmann).

Gudsopfattelser

En gud er inden for mytologier og religioner betegnelsen for et væsen, der tilskrives forskellige overmenneskelige egenskaber, såsom evnen til at skabe og opretholde verden. Kommunikationen mellem menneskenes og gudernes verden sker oftest gennem bøn og ritualer.

Når man undersøger religionerne, finder man mange forskellige forestillinger om gudernes antal og karakter.

- **Teisme** (af Theos= gud): forestillingen om en skabende og opretholdende gud, der står over og uden for naturen, også kaldet en transcendent gud.
- **Panteisme** (af Theos og Pan= overalt): forestillingen om, at det guddommelige er en iboende (immanent) kraft i naturen. Immanent er altså det modsatte af transcendent.
- **Deisme**: forestillingen - især udbredt i 1700-tallet - om, at Gud har skabt verden og dens naturlove og som et urværk har sat alle processerne i gang for siden at trække sig tilbage og ikke blande sig yderligere i verdens gang.
- **Polyteisme**: betegnelsen for dyrkelsen af flere guder inden for en given religion. De enkelte guder har forskellige funktioner og kan dyrkes af tilhængerne efter det aktuelle behov. Polyteismen er rigt repræsenteret inden for hinduismen.
- **Monoteisme**: forestillingen om, at der kun er én gud, der ses som altings suveræne skaber og hersker. Jødedom, kristendom og islam er eksempler på monoteistiske religioner, men man finder også monoteistiske træk i andre religioner.
- **Henoteisme**: inden for polyteistiske religioner betegnelsen for tendensen til, at en enkelt gud midlertidigt rummer alle gudernes egenskaber. Guden bliver således en slags overgud, men dyrkelsen af de øvrige guder er fortsat tilladt. Man dyrker så at sige en gud ad gangen.
- **Monolatri**: betegnelsen for, at man/folket kun dyrker én gud, men at man anerkender, at andre kan have andre guder. Som eksempel kan nævnes den gammeltestamentlige Jahvekult.

Der findes altså mange måder at opfatte guder på. Men man kan selvfølgelig også helt afvise, at de eksisterer. Det kan fx gøres på disse to måder.

- **Agnosticisme** (af a-gnosis = ikke-viden): det synspunkt, at man ikke kan vide, om der eksisterer en gud, fordi vore erkendeevner er begrænsede.
- **Ateisme**: overbevisningen om, at der ikke findes nogen gud. Denne overbevisning vil tit være kombineret med en kritisk påstand om, at religionen er undertrykkende eller fordummende. Ateismen har ledsaget religionen hele vejen op igennem historien, men i nyere tid især siden oplysningstiden. Der findes dog også ateistiske træk inden for religionerne, tydeligst inden for buddhismen.

Religionstyper

[...]

Frelsesreligion betegner de store verdensreligioner: jødedom, kristendom, islam, hinduisme og buddhisme, som alle fokuserer på individets frelse.

Frugtbarhedsreligion betegner stammereligion (fx indianerne) og i det hele taget religioner baseret på polyteisme, fx nordisk religion og vedisk religion, hvor hver gud har et ansvarsområde. Frugtbarhedsreligioner fokuserer på lykke og velstand i dette liv. Man kan udføre et ritual, fx en regndans for at få regn. Man har således et "do ut des"-forhold til guderne. "Do ut des" er latin og betyder "jeg giver, for at du skal give". Dvs. man giver noget til guderne for at få noget igen. Denne type religion fokuserer traditionelt set på gruppens overlevelse.

Ser man på religiøsitet i verden, finder man overalt mange elementer fra de såkaldte frugtbarhedsreligioner, hvor man udfører en handling for, at noget skal gå godt for én selv. Det kunne fx være individuelle ritualer i forbindelse med eksamen. Denne slags tro betegnes ofte som velsignelsesreligion.

KORT OM RELIGIONSTYPER

- **Essentialisme:** Religionerne findes. Medlemmer af et trossamfund tror på det, de bør tro på.
- **Socialkonstruktivisme:** Religionerne findes ikke. Der er kun religiøse mennesker, som selv sammensætter deres religion.
- **Officiel religion:** Troen på det, man bør tro på.
- **Uofficiel religion:** En tro sammensat af mange elementer, som ikke er indeholdt i trosbekendelsen.
- **Frelsesreligion:** Fokus på individets frelse (fx jødedom, kristendom, islam, hinduisme, buddhisme).
- **Frugtbarhedsreligion:** Fokus på kollektivets lykke og velstand (fx nordisk- og stammereligion).
- **Do ut des:** Et gudsforhold, hvor man ofrer til gud(erne) for at få noget igen.
- **Velsignelsesreligion:** Fokus på individets lykke og velstand (fx det senmoderne menneske).

Myter

Myte er et centralt religionsfænomenologisk begreb. Myter er ofte "tidsløse" fortællinger, der udspiller sig i en fjern fortid, urtid, eller i særlige tilfælde en fremtid, men de kan også udspille sig i "normal" historisk tid. De fortæller noget, som ligger ud over tiden "nu og her". Myter kan handle om skabelsens tid, hvor den nuværende verden og dens orden blev til, om tidernes afslutning, hvor denne orden ødelægges, om overnaturlige væsener og guder, eller blot om handlinger der har udspillet sig omkring religionens hellige personer. Myten foregår som regel på et mytisk sted. Det kan være steder, som man ikke kan placere geografisk, eller steder som er blevet hellige, fordi mytens handling udspiller sig der. Myten præsenterer et idealbillede af, hvordan livet skal være, hvilket giver mennesket et holdepunkt, som det kan organisere livet omkring.

CENTRALE MYTEBEGREBER

Kosmologi: Læren om det ordnede univers, verdens indretning.

Kosmogoni: En myte, der fortæller om, hvordan verden er blevet skabt. Der skildres ofte en ordningsproces, der går fra en uordnet tilstand, kaos, til den ordnede verden, kosmos.

Teologi: Læren om og studiet af guder.

Teogoni: En myte, der fortæller om gudernes tilblivelse og indbyrdes slægtskab.

Antropologi: Læren om mennesket.

Antropogoni: En myte, der fortæller om menneskets oprindelse.

Eskatologi: Læren om de sidste tider og verdens undergang.

Eskatologiske myter er fortællinger, der handler om, hvordan menneskeheden og verden går under.

Myter forklarer ofte helt normale livsvilkår, som hvorfor der fx findes dag og nat, hvorfor vikingerne klippede de døde negle mm. En myte, der ikke kun konstaterer, at tingene er blevet til, men også forklarer hvorfor, kalder man for en **ætiologi**. Myter reciteres ofte i forbindelse med **ritualer**. Det sker fx i **kultdramaet**, som er et ritual, hvor mytens forbilledlige handlinger skaber en forbindelse til nutiden. Herigennem fornyes verden, og den ideelle orden fra mytens tid genskabes.

I nogle myter optræder en figur, som man kalder for en **trickster**. Det kan være en gud, en halvgud eller et menneskelignende dyr. Det er en tvetydig figur, der snyder og narrer dem omkring sig og bryder med normale regler for god opførsel. De ting, figuren gør, kan medføre store skader eller have positive virkninger på samfundet omkring ham. Et eksempel på en trickster er Loke fra nordisk religion.

KORT OM MYTER

- Aktører er guder, forfædre og overnaturlige væsener.
- Foregår i en mytisk tid – "tiden uden for tiden" – og på et mytisk sted.
- Foregår i religionens formative periode.
- Ætiologi - forklarer nutiden.
- Reaktualiseres ofte i forbindelse med ritualer.
- Skildrer en ordningsproces med udvikling fra kaos til kosmos

Ritualtyper

Ritualer er symbolske handlinger, som religiøse mennesker udfører for at ændre noget. Ritualer udføres altid på samme måde. Ved religiøse ceremonier får helt almindelige handlinger en særlig symbolsk betydning, som er anderledes end den, man kender fra hverdagen. Når buddhisten tager skoen af i templet, er det ikke kun for at undgå snavs på gulvet, men for at udvise respekt over for Buddha. De rituelle handlinger kan fremstå som meningsløse, når man ser på dem udefra. Men de giver mening, når man er en del af det religiøse fællesskab og ser ritualet indefra. Ritualer har altid et formål for den, der udfører det, og alle ritualer kan ses som kommunikative handlinger, dvs. handlinger som man gør, fordi man ønsker at kommunikere med "den anden verden", enten på vegne af et enkelt menneske eller en gruppe.

Der findes flere forskellige typer af ritualer, som på nogle punkter ligner hinanden og på andre punkter er forskellige. Lidt forenklet kan man dele ritualer op i fem kategorier:

- **Overgangsritualer**, der bruges, når mennesker skal gennemgå store ændringer i livet.
- **Årstidsritualer eller kalenderritualer**, der er bestemt af årets gang og bruges ved fx høstfest, jul, påske og pinse.
- **Afværgeritual eller kriseritual**, der bruges til at modvirke forskellige slags ulykker. Det kunne være sygdom, barnløshed eller naturkatastrofer.
- **Udvekslings- og tilbedelsesritualer**, der bruges til at vedligeholde og forny forholdet til guderne og nogle gange til at formilde dem. Her er der ofte tale om bøn og offerhandling, hvor der gives noget til guderne.
- **Kultdramaer** er ritualer, hvor myten gennemspilles som en slags religiøst skuespil. De bruges til at forny verden og genskabe den ideelle orden fra religionens urtid.

Den finske forsker Lauri Honko (1932-2002) har lavet en model, der forsøger at skitsere forskellen på de forskellige ritualer. Han skelner mellem, om et ritual er fx individuelt eller kollektivt, forudsigeligt eller uforudsigeligt, tilbagevendende eller enkeltstående.

	Tilbagevendende	Forudsigeligt	Kollektivt
Årstidsritual	+	+	+
Overgangsritual	÷	+	÷
Kriseritual	÷	÷	+ / ÷

Den danske religionshistoriker Jens Peter Schjødt (f. 1952) har også udarbejdet en model, der viser, hvordan ritualerne er forskellige. Han fokuserer mere på karakteren af den ændring, der sker, når ritualet udføres.

Klassifikation efter karakteren af tilstandsskift:

Ritualtype	Tilstandsskift
Årstidsritual	$0 \rightarrow 0$
Overgangsritual	$0 \rightarrow +$
Kriseritual	$\div \rightarrow 0$

Når den ændring, der sker, er statusforbedrende, er det en positiv tilstand (+). Hvis ritualet ikke medfører en ændret status, men blot vedligeholder eller fornyer status quo, taler man om en neutral tilstand, som er det normale. Hvis den ændring, der sker, forværrer den tilstand, man er i, er der tale om en negativ tilstand ($\div$).

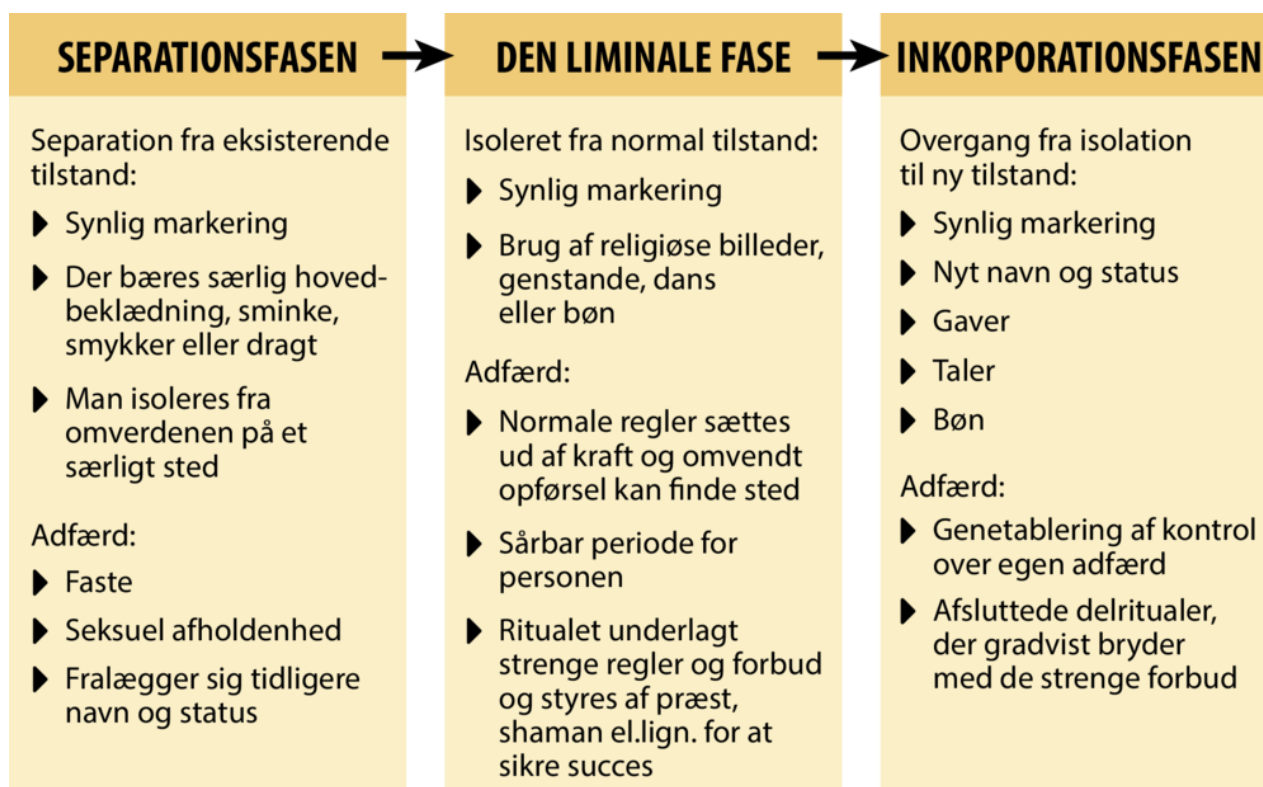
Ritualteori

Jørgen Podemann Sørensens ritualteori

Nogle ritualer har en meget tæt sammenhæng med myten. Myten kan fx forklare, hvorfor man fejrer jul, påske eller pinse. Når ritualet direkte gennemspiller en myte, taler man om et kultdrama. I kultdramaet dramatiseres mytens begivenheder, så urtiden forbindes med nutiden. Kultdramaet fornyer verden, vækker de mytiske kræfter og genskaber den orden, der blev til i urtiden. Den danske religionshistoriker Jørgen Podemann Sørensen har udarbejdet en model med tre planer, som bruges til at analysere forholdet mellem myte og ritual:

Det rituelle plan	Det man gør i ritualet. Selve ritualhandlingen og den situation, hvori den udføres.
Det mytiske plan	Den myte, man henviser til og forklarer ritualet med.
Virkningens plan	Formålet med ritualet (ritualets efficacitet).

Arnold van Gennep: Overgangsritualer

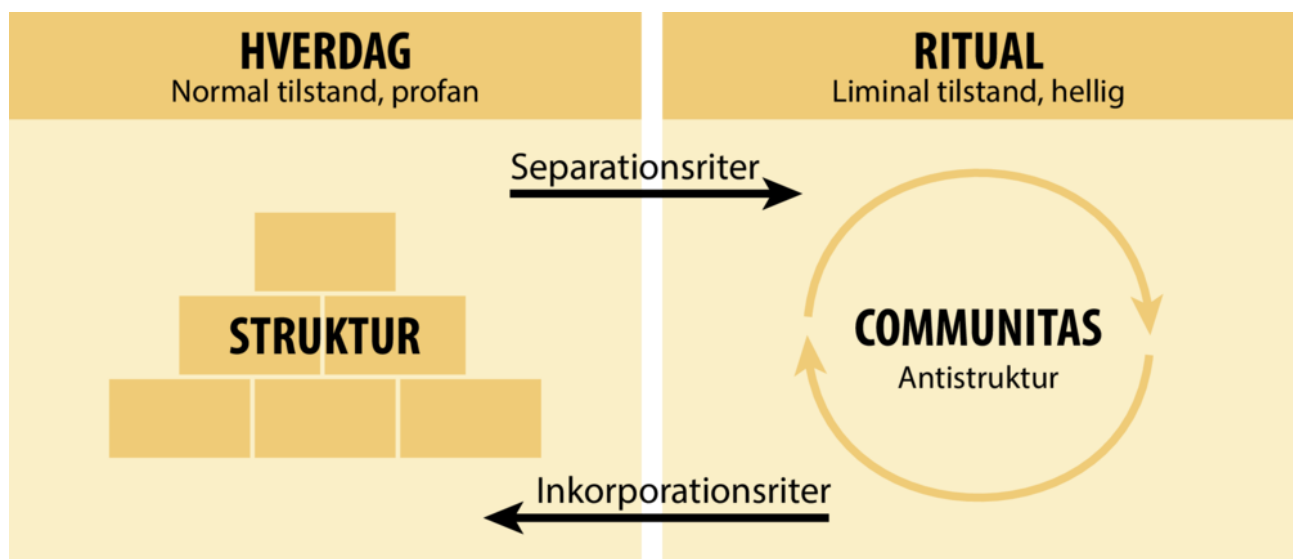

I praksis er de tre faser ikke altid lige tydelige eller adskilte. Nogle gange er de meget synlige, og andre gange kan man knap få øje på dem.

Victor Turners ritualteori

Turner bygger videre på van Genneps model for overgangsritualer, men mener dog, at denne treleddede struktur gælder for alle slags ritualer. Turner fokuserer på den liminale fase, som han mener, er præget af antistruktur - dvs. at hverdagens struktur er ophævet.

- **Struktur:** samfundets formelle regler som fx love, hierarkier og magtforhold.
- **Communitas:** en social antistruktur, som opstår i rituallets liminale fase, hvor skel mellem mennesker udlignes, og der opstår en særlig følelse af fællesskab.

Rent og urent

I mange religioner ses nogle genstande eller fænomener som rene og andre som urene. Tilsvarende findes ritualer, som bruges til at rense mennesker eller steder. Vi kender alle fornøjelsen ved at få skyllet skidt af kroppen under bruseren, men den religiøse forståelse af urenhed er en anden. Det er en rituel renhed.

Før muslimen går ind til bøn i moskeen, vasker han sig. Hvis han skal bede et andet sted, vasker han sig også. Men hvis han ikke har vand, kan han vaske sig med sand. De kristne taler om, at Kristus ved at lade sig korsfæste har vasket menneskers synder væk med sit blod. Til daglig vil vi ikke sige, at man bliver ren af at vaske sig med hverken sand eller blod. Den religiøse forståelse af at være ren er en anden og mere symbolsk forståelse. Men den kan godt komme til udtryk i meget konkrete regler om, hvad man skal undgå at være i kontakt med på hvilke tidspunkter.

Fx har jødedom, islam og hinduisme regler for, hvad man bør spise. Når muslimer beder eller faster, er der særlige regler for kvinder, der har menstruation. I kristendommen er der langt færre af disse konkrete regler, for de fleste kristne slet ingen. Men forestillingerne om urenhed og renselse findes alligevel i forbindelse med opfattelsen af synd. Mennesket er syndigt, fordi det mener at kunne klare sig selv, uden Gud. Alle mennesker er syndige og vil først blive rensset for synd, når mennesket lever det evige liv i Guds nærhed.

Et fællestræk ved mange religioner er, at det urene er særligt problematisk i forbindelse med mødet med det guddommelige. Enten i et tempel, en kirke eller en moske eller på dommedag, hvor mennesket bliver stillet til regnskab for sin syndighed.

Den engelske forsker Mary Douglas (1921-2007) mente, at ting blev urene ved at være på det forkerte sted. For at forstå og håndtere livet og verden omkring os er mennesket nødt til at sætte den i system. Ting og fænomener bliver vurderet og placeret i systemet. Det kaldte hun at klassificere. På den måde gør mennesket verden overskuelig og velordnet. Når noget så befandt sig på den forkerte plads, blev det urent. Fx anser mennesker ikke nødvendigvis sex for at være urent, men sex med den forkerte person kan være det. [...]

Hvem vi spiser sammen med, hvad vi spiser og hvem vi gifter os med, er med til at udtrykke, hvem vi er og det ordnede system i samfundet, som vi gerne vil leve i.

KORT OM RENT OG URENT

- **Renselse:** Mennesket skal være rent, når det møder det guddommelige.
- **Mary Douglas:** "Where there is dirt, there is system" - verden bliver sat i system, ved at nogle ting anses for urene.
- **Kontrol og renhed:** samfund med stærk social kontrol lægger ofte meget vægt på tanker om rent og urent.

Konversion

Når mennesker grundlæggende ændrer deres religiøse ståsted, kaldes det i daglig tale for omvendelse. Inden for religionssociologien kaldes det konversion. En person konverterer måske fra at tilhøre en religion til at tilhøre en anden. Den konverterede person kaldes en konvertit.

Når et menneske gennemgår en konversion, sker der en ændring i personens selvopfattelse og i andres opfattelse af ham eller hende. Personen får en ny identitet og omgås i mange tilfælde andre mennesker end før.

Hvis en person gennemgår en konversion og bliver medlem af en religiøs bevægelse, sker det, at nogle hævder, at konvertitten er blevet hjernevasket. Begrebet hjernevask indebærer, at han eller hun er blevet udsat for en bevidst påvirkning fra bevægelsen med det formål at overbevise personen om, at bevægelsens holdninger og idéer er de rigtige. Angiveligt skulle man kunne vaske folks hjerner ved fx at isolere dem fra andre mennesker, lokke dem med omsorg og kærlighed samt påvirke dem fysisk gennem udmattelse, stofmisbrug osv. Hjernevask blev som begreb kendt under Koreakrigen, hvor amerikanske soldater, der var blevet taget til fange af fjenden, stod frem og meget overbevisende lovpriste kommunismen. Det virkede, som om der var tale om hjernevask. Men den foregik vel at mærke også i en krigsfangelejr, hvor soldaterne befandt sig i en stadig frygt for både tortur og at miste deres liv.

Idéen om hjernevask er problematisk ud fra en religionsfaglig synsvinkel. For det første ligger der i begrebet hjernevask, at livsformen og de religiøse idéer i visse bevægelser er underlige og fejlagtige. Det er jo en subjektiv holdning. For det andet ligger der i ordet hjernevask, at konvertitten ikke selv har en holdning til, hvad der sker med ham. For det tredje ligger der også i ordet hjernevask, at der er noget forkert i at få andre mennesker til at ændre holdninger.

Fælles for alle konvertitter er dog, at medlemmerne af gruppen tilpasser sig dens regler og værdier for at blive accepteret og være en del af fællesskabet. I sociologien kaldes det for socialisering. I nogle grupper, fx mindre religiøse bevægelser, kan kravene til medlemmerne om at opføre sig på en bestemt måde være mere omfattende end i andre grupper.

Et særligt træk ved religiøse grupper er, at handlinger og holdninger blandt medlemmerne begrundes religiøst. De er derfor set indefra sande og rigtige - også for konvertitten, så længe han deler den religiøse gruppes verdensopfattelse. Det ses selvfølgelig i visse tilfælde, at ledere i religiøse bevægelser misbruger deres magt over medlemmerne til at opnå personlige fordele. Men dette er igen ikke specielt for religiøse bevægelser, det gælder for alle slags grupper, som mennesker indgår i.

Ny gruppe og ny identitet

Tit bliver konvertittens optagelse i den religiøse gruppe markeret ved et overgangsritual. Men det er som regel blot afslutningen på konversionen, der er en længere proces.

I denne proces betyder det selvfølgelig meget, at konvertitten føler sympati for gruppens religiøse holdninger og ritualer. Men de personlige bånd mellem det nye medlem og gruppens andre medlemmer har også stor betydning.

Det er en grundlæggende opfattelse i sociologien, at vores holdninger bliver præget af de grupper, vi er en del af. Ofte er vores religiøse holdninger præget af, at vi oplever at høre til i en bestemt gruppe. Her føler vi os trygge, og vi får omsorg og opmærksomhed. Til gengæld bekræfter vi os selv og de andre i gruppen i, at gruppens syn på verden er det rigtige. Desuden bekræfter vi hinanden i, at andre gruppers syn på verden er forkerte. Det er en anden måde at vise sin loyalitet på. Medlemskabet af gruppen giver os desuden en identitet.

DET SOCIALE NETVÆRKS BETYDNING – OG RELIGIONEN

- Sociale netværk opretholder og støtter individets verdenssyn og livstolkning.
- Såvel positivt ved at tilbyde medlemmerne sociale relationer og livstolkninger som negativt ved at bekæmpe konkurrence om medlemmernes loyalitet fra andre sociale grupper.
- Individet føler til gengæld loyalitet imod sit sociale netværk.

En konversion er udtryk for, at konvertitten gradvist udskifter den gruppe, som giver ham religiøse holdninger, identitet og sociale relationer med en anden gruppe. **Lewis Rambo** har lavet en model for, hvordan denne proces typisk forløber.

1. **Baggrunden.** Det har en betydning for konversionen, hvilken religiøs og social baggrund konvertitten har. Måske befinder han eller hun sig i en kritisk fase i livet.
2. **Den religiøse opfattelse forstyrres.** Konvertittens syn på sig selv og sin religion bliver ændret, enten pludseligt og voldsomt ved fx at blive frustreret over bestemte træk ved religionen eller roligt og gradvist gennem nysgerrighed over for andre religioner.
3. **Søgen.** Konvertitten arbejder aktivt for at finde nye religiøse tanker og grupper, som han eller hun synes er interessante.
4. **Mødet.** Konvertitten møder en eller flere fra den nye religiøse gruppe.
5. **Deltagelse i gruppen.** Konvertitten deltager i gruppens aktiviteter og arbejder på at lære dens tanker og religiøse liv bedre at kende.
6. **Engagement.** Konvertitten bliver formelt en del af gruppen, fx gennem et overgangsritual.
7. **Konversionens konsekvenser.** Den nye religiøse identitet betyder ændringer i konvertittens liv. Ændringerne kan fx komme til udtryk i påklædning, spisevaner, navn og omgangskreds.

Sociologiske teorier om religion

Deprivation

Begrebet deprivation betegner en tilstand, hvor man mangler noget eller lider afsavn. Deprivationsteori forsøger at give en sociologisk forklaring på, hvorfor mennesker bliver religiøse. En central tanke i deprivationsteorien er, at religion kan fungere som en form for trøst og kompensation for mennesker, der befinder sig i en utilfredsstillende mangelsituation. En sådan forklaring finder man allerede hos den tyske økonom og filosof Karl Marx (1818-1883), der betegner religion som folkets opium; en kortvarig lindring for den smerte, folk føler. For Marx er religion en trøst i forhold til de kummerlige og uretfærdige forhold i samfundet, men også en reaktion og en form for protest imod dem.

Overordnet skelner man mellem absolut og relativ deprivation. Absolut deprivation betegner, at et menneske befinder sig i en åbenlys mangelsituation, som kan fastslås sikkert og objektivt. Denne måde at bruge begrebet deprivation på kan være svær at arbejde med, da man ikke har et redskab, der præcist kan måle deprivation. Nogen kan måske mene, at en person lider under deprivation, fordi han eller hun fx mangler penge, ting eller samvær med andre mennesker, men personen selv kan have en anden opfattelse. Mest interessant er derfor den relative deprivation, som er den subjektive, oplevede deprivation, der finder sted, når man sammenligner sig med andre og finder ud af, at man er dårligere stillet.

Fem former for deprivation

Den amerikanske sociolog Charles Glock (f. 1919) har været med til at videreudvikle deprivationsteoriene. Han skelner mellem fem former for deprivation, der kan medføre religiøsitet. Økonomisk, social, organisk, etisk og psykisk deprivation.

Økonomisk deprivation handler om dårlige økonomiske forhold og fattigdom. Har man ingen penge, er man måske i højere grad end ellers fristet til at søge tilflugt i et religiøst fællesskab i troen på, at den onde tilværelse vil forsvinde efter døden, eller i håb om at gruppen kan og vil hjælpe økonomisk.

Social deprivation handler om, at man i mindre grad har visse goder og egenskaber, der er velsete og værdsatte i samfundet. Fx er det ofte velanset at være høj, ung, slank, veltrænet, begavet og have en uddannelse. Når dette er idealet, findes de depriverede blandt de lave, ældre, mindre slanke, utrænede, mindre begavede og uuddannede folk. Ensomhed og social isolation er også former for social deprivation. En person, der ikke lever op til det ideal, samfundet favoriserer, er i højere grad tilbøjelig til at søge trøst i et religiøst fællesskab for at blive bekræftet.

Organisk deprivation handler om, at mennesker som følge af sygdom, handicap eller funktionsnedsættelse er dårligere stillet end andre. Man kunne fx forestille sig, at den funktionshæmmede søger trøst både i et religiøst håb om opstandelse til et nyt liv i en ny krop, men også i det religiøse fællesskab, hvor man mødes med omsorg fra andre trosfæller.

Etisk deprivation er, når der opstår en konflikt mellem personers eget værdisystem og samfundets. Når fx menneskers egne værdisystemer ikke synes at kunne spores i samfundets værdier, og de oplever en truende moralsk opløsning omkring dem, søger de trøst hos en religiøs gruppe, der i højere grad deler disse værdier og opfordrer til forandring af det gældende værdisystem. Det kunne fx angå værdier i forhold til omsorg, seksualitet, abort, fødsel, død, vold mm.

Psykisk deprivation får i nogle tilfælde folk til at søge trøst i religiøse bevægelser. Den opstår fx, når individet ikke er psykisk rask og mangler mening med livet.

KORT OM DEPRIVATIONSTEORI

- **Deprivation:** en tilstand af mangel eller afsavn i livet
- **Deprivationsteori:** forklarer religiøsitet ud fra en mangeltilstand
- Charles Glock: fem former for deprivation:
 - Økonomisk
 - Social
 - Organisk
 - Etisk
 - Psykisk

Rational choice – det rationelle valg

I religionssociologien benytter man tit den engelske betegnelse rational choice-theory uden at oversætte den. Oprindeligt er teorien opstået i forbindelse med økonomiske studier af, hvordan individet handler på et marked. Helt enkelt handler det om, hvordan individet vurderer situationen rationelt og skaffer sig det bedst mulige overblik over de givne muligheder, hvorefter det vælger det, der giver flest fordele og færrest omkostninger. Inden for sociologien og religionssociologien er man begyndt at benytte denne teori, da man mener, at den også gælder for andre af livets forhold såsom venskab, kærlighed, ægteskab, studier samt det religiøse liv.

Teorien kan således bruges som forklaring på, hvorfor nogle bliver religiøse. Den amerikanske religionssociolog Rodney Stark (f. 1934) er en af de stærkeste fortalere for at benytte rational choice-teorien på det religiøse område, og han opfatter det som et selvstændigt forskningsområde, som han kalder religiøs økonomi. Religiøs økonomi handler om, at konkurrerende religiøse grupper opfører sig, som om de var på et marked. Udbud og efterspørgsel er afgørende for udvikling og succes. Det betyder, at de forskellige religionsudbydere i mødet med de religiøse forbrugere tilpasser forskellige religiøse produkter for at vinde flest tilhængere. Ifølge rational choice-teorien søger mennesket altså de bevægelser, der giver dem størst udbytte.

Religionssociologer har diskuteret, hvilke retninger der har størst succes. Nogle mener, at de mest overbevisende retninger er dem med en tydelig og til dels streng profil, der lover meget. Andre mener, at de tydelige og strenge bevægelser i højere grad støder folk fra sig, og at det i stedet er de

mindre strenge retninger, der vinder flest tilhængere. Rodney Stark mener, at det drejer sig om, at mennesket ønsker evigt liv, og de retninger, som har stærke løfter angående dette, er de mest succesrige. Det bliver svært at give et helt entydigt svar.

Rational choice-teorien er værdifuld, især fordi den har bragt udbudssiden ind i diskussionen om, hvorfor folk bliver religiøse, og den kan samtidig kaste lys over forhold, som de religiøse udbydere ikke mener er passende at undersøge. Fx hvad motiverne bag religiøse bevægelers budskaber og tilbud egentlig er. Teorien har dog også mødt kritik. Kritikere påpeger, at mennesker på det religiøse område ikke altid har så klare og stabile ønsker, som Rational choice-teorien antyder. Religion vælges ikke lige så rationelt som vaskepulver. Et andet kritikpunkt går på, at teorien er for individualistisk. Man kan diskutere, om mennesket altid er så egoistisk og upåvirket af sociale og kulturelle sammenhænge, som teorien forudsætter. Brugt alene bliver rational choice-teorien for ensopret og skal derfor kun opfattes som én forklaring på religiøsitet ud af flere.

KORT OM RATIONAL CHOICE

- **Rational Choice-theory:** teori, der forklarer religiøsitet som en rationel beslutning truffet på baggrund af en vurdering af færrest omkostninger og flest fordele ved de givne muligheder.
- **Religiøs økonomi:** Starks teori om konkurrerende religiøse grupper, der opererer under markedslignende forhold.
- **Rodney Stark:** en amerikansk religionssociolog, der især har bidraget til udarbejdelsen af deprivations- og rational choice-theory.

Socialisation

Socialisation eller socialisering er et begreb, der benyttes til at betegne den proces, hvor mennesket gennem opdragelse lærer at tænke på en bestemt måde og udvikler normer, færdigheder og personlige egenskaber, som er vigtige for den gruppe, personen tilhører. Socialisationsteori beskæftiger sig med, hvordan et menneske forberedes til at indgå i fællesskaber og socialiseres til at varetage bestemte roller, som er væsentlige for samfundslivet. Når man benytter socialisationsteori inden for religionsfaget, er målet tit at forklare, hvorfor mennesker er eller bliver religiøse. En grundlæggende tanke i al socialisationsteori er, at mennesket overvejende tænker og handler i overensstemmelse med andres forventninger. Med tiden gør man endda disse forventninger til sine egne. Man skaber derved de holdninger og værdier, hvorudfra man forstår verden. Disse værdier er ofte meget forskellige, alt efter hvilket samfund eller fællesskab man er en del af, fx vil en hinduistisk kvinde opfatte verden ganske anderledes end en kristen kvinde.

Inden for sociologien skelner man mellem primær og sekundær socialisation. Den primære socialisation finder sted i barndommen i en gruppe med tætte og følelsesbetonede relationer som

fx familien. Her sker overgangen fra biologisk til socialt væsen, og barnet lærer sprog og en nogenlunde behersket adfærd. Den sekundære socialisation finder sted lidt senere og formidles gennem grupper, hvor relationen er mere målrettet som fx daginstitutioner, skoler, kammerater, arbejdet eller gennem medier. Her tilegner man sig mere afgrænsede kompetencer for at kunne udfylde bestemte roller i samfundet.

Gennem socialisationsprocessen overføres som nævnt normer. Disse kan være enten formelle eller uformelle. De formelle er officielt beskrevet i fx love og regelsamlinger, og de uformelle angår alle de uskrevne regler, som man følger i dagligdagen. Til normer er der ofte knyttet sanktioner, som kan være enten positive i form af belønning eller negative i form af en straf. For at gøre socialisationen effektiv benytter man sig ofte af sanktioner for at sikre social kontrol og orden inden for gruppen. Når individet bryder med normerne omkring fx god opførsel, brydes også med forventningen om, hvad god adfærd er. Sociologen Dag Østerberg (f. 1938) påpeger, at den primære socialisation ofte benytter uformelle sanktioner (fx forsøg på at skabe skyldfølelse), mens den sekundære benytter de mere formelle (fx karakterer i skolen).

Socialisation omfatter også negativt klingende begreber som disciplinering og indoktrinering. Ved begge forstår man en form for opdragelse med stærk brug af kontrol, hvor normer overføres med overvejende brug af negative sanktioner uden at appellere til individernes sunde fornuft. Sprogbrugen afslører også, at der ikke sympatiseres med de normer, der overføres. Religiøse sekter anklages ofte for indoktrinering.

Familien er i dag den vigtigste socialisationsinstans i forbindelse med religion og livssyn. Forældre, bedsteforældre og søskende kan fungere som religiøse forbilleder. Religiøs påvirkning kan også ske inden for den sekundære socialisation. Fx kan der vælges daginstitution eller skole med religiøst engagement, men ofte fungerer de blot som støtte for familien og den primære socialisations opdragelsesidealer. Socialisationen stopper ikke i barndommen, men spiller fortsat en rolle i voksenalderen, fx har valg af ægtefælle og venner også vist sig at have stor betydning for det religiøse engagement. Socialisationen går også ofte begge veje. Det er ikke kun forældre, der socialiserer deres børn, børnene socialiserer også deres forældre. Mange religiøse forældre har fx pga. børnene måttet ændre syn på fx samlivsformer og samlivsetik. Socialisationsteori er især relevant som forklaring på religiøsitet, når individet vokser op inden for etablerede religiøse rammer.

KORT OM SOCIALISATION

- **Socialisation:** proces, der motiverer til bestemt handlemåde og påvirker udviklingen af normer og værdier.
- **Primær/sekundær socialisation:** primær socialisation foregår i familien. Sekundær finder sted i institutioner med mange individer.
- **Norm:** en adfærdsregel eller forventning til adfærden.
- **Sanktioner:** formelle/uformelle, positive/negative.

Videnskab og religion

I hundredevis af år er det blevet diskuteret, hvordan forholdet mellem religion og videnskab skal være. Denne diskussion har haft stor betydning for kritikken af religion og for religiøse menneskers tanker omkring deres egen religion.

1300-tallets europæere var ikke i tvivl om, at Gud eksisterede. Da pesten kom, stillede de ikke spørgsmål om, hvorvidt Gud var til. De stillede kun spørgsmål om, hvorvidt den tids mennesker og kirken havde forstået Guds rolle i deres liv på den rigtige måde. De levede i et traditionelt samfund, hvor religionen var den grundlæggende forklaring på, hvor verden og vi mennesker kommer fra, og hvor vi skal hen, når vi dør. Der var ikke andre forklaringer.

Da videnskabsfolk som Kopernikus, Tycho Brahe og Galilei undersøgte planeternes baner og forsøgte at beskrive, hvordan solsystemet fungerede, var det ikke ment som et angreb på religionen. Det var blot et forsøg på at forstå verden og Bibelen bedre.

Men i 1700-tallets oplysningstid kom angrebene. Den franske forfatter Voltaire kaldte religionen for "det menneskelige vanvid i fuld blomstring". Julien Offray de la Mettrie skrev, at der ikke fandtes nogen gud, og at mennesket var en maskine uden sjæl. Det satte for alvor gang i diskussionen om forholdet mellem religion og videnskab. Der findes tre hovedsynspunkter i debatten.

Konflikttesen

Religion og videnskab er to forskellige forklaringer på, hvordan verden fungerer. Den ene forklaring er rigtig, og den anden er forkert. Hvis man er religiøs, anser man fx Bibelens skabelsesberetning for at være rigtig, dvs. Gud har skabt jorden på seks dage, hvorimod videnskabens tanke om langsom evolution fra simple organismer til større dyr er forkert. Dette synspunkt kaldes kreationisme.

Omvendt tænker tilhængerne af videnskaben, at religionen er absurd og forsøger at forklare verden på en naiv og fejlagtig måde. Jorden kan ikke være skabt på seks dage, og derfor er Bibelens skabelsesmyte noget vås.

Det er fælles for de to sider i konflikten, at de læser Bibelens tekster fundamentalistisk.

Uafhængighedsteser

Tilhængerne af dette synspunkt mener, at religion og videnskab ikke har noget med hinanden at gøre, da de kommer med forklaringer på hvert deres område. Videnskaben forklarer, hvordan vores verden fungerer, og hvordan den har udviklet sig. Religionen er svar på menneskets åndelige søgen og beskæftiger sig med meningen med livet og andre spørgsmål, som videnskaben ikke kan svare på. Videnskaben er deskriptiv (beskriver verden), og religionen er normativ (rummer holdninger til verden).

Med dette synspunkt i baghovedet læses Bibelen mindre bogstaveligt. Holdningen er, at fx skabelsesberetningen ikke skal tages bogstaveligt, men tolkes for at finde frem til et budskab, som kan sige os mennesker noget i dag. Det kan fx være, at vores verden og dermed livet er en gave, som vi mennesker skal være taknemmelige over. De fleste præster i folkekirken har denne holdning.

Dialogtesen

Et tredje synspunkt er, at religion og videnskab kun tilsyneladende er i konflikt. I virkeligheden kan de to måder at tænke på godt forenes. Det sker fx i forestillingen om intelligent design. Her er tanken, at der ganske rigtigt er sket en evolution på jorden, så små organismer har udviklet sig til store dyr. Men denne proces er kun sket, fordi Gud har bestemt, at det skal ske på den måde og har styret processen undervejs.

Når man undersøger religiøse mennesker og deres forhold til videnskaben, vil man støde på disse synspunkter. Enten i ren form eller som blandinger mellem dem. Der findes fx flere former for kreationister, dvs. kristne som tror bogstaveligt på skabelsesberetningen. Nogle mener, at jorden er meget gammel, og andre mener, at den er relativt ung. Så selv om begge grupper som udgangspunkt mener, at der er en konflikt mellem religion og videnskab, er nogle altså mere indstillede på dialog end andre.

TRE SYNSPUNKTER OM VIDENSKAB OG RELIGION

- **Konflikttesen:** enten religion eller videnskab har ret
- **Uafhængighedsteser:** både religion og videnskab har ret, da de forklarer forskellige ting
- **Dialogtesen:** religion og videnskab er i virkeligheden ikke uenige

Etik

Etik er betegnelsen for vores overvejelser over moralen, det vil sige vores forestillinger om, hvordan vi mennesker bør behandle hinanden, og hvad der er rigtigt og forkert. Andre ord for etik er moralfilosofi og moralbegrundelse.

Man sonderer mellem deskriptiv og normativ etik. Den deskriptive etik søger nøgternt at beskrive de faktiske normsæt i samfundet, men tager ikke stilling for eller imod værdierne. Hvorimod den normative etik går ind i diskussionen og drøfter, hvad der er det gode, og hvad der gør en handling rigtig. I det følgende sættes fokus på den normative etik.

Religiøs etik

Inden for de store religioner har etiske spørgsmål ofte en central placering. Det ses fx i det kristne næstekærlighedsbud og den muslimske zakat, forpligtelsen til at hjælpe de fattige. I den religiøse etik hentes begrundelsen for etikken ikke i mennesket selv, men i en guddommelig autoritet. Fordi guden har pålagt det, anses det moralske påbud for indiskutabelt, hvorimod den konkrete fortolkning af buddet kan give anledning til uenighed og diskussion.

Da de religiøse påbud jo kun er forpligtende for dem, der anerkender den pågældende religions autoritet, har filosoffer op gennem tiden søgt at formulere en almengyldig, universel etik, der i stedet tager udgangspunkt i mennesket selv, i dets intuition, behov eller fornuft.

Sekulær etik

I den såkaldte **dydsetik** står personen og hans eller hendes karaktertræk i centrum. Dydsetikerne mener, at det gode liv er snævert forbundet med, at mennesket udvikler dyder som retfærdighedsfølelse, selvbeherskelse og visdom. Dydsetikken finder man hos de græske filosoffer Platon og Aristoteles og i moderne tid hos den skotske filosof Alasdair MacIntyre.

I den vestlige etiske diskussion har fokus imidlertid ikke primært været på personens egenskaber, men snarere på handlingen: Hvordan bør jeg handle? Svaret på dette spørgsmål har fulgt to hovedspor:

Konsekvensetikken hævder, at en handling er god, hvis og kun hvis den fremmer det gode. Filosofen Jeremy Bentham (1748-1832) tager udgangspunkt i den menneskelige natur, hvori han ser en fundamental søgen efter at opnå lyst og undgå smerte. For ham er den gode og nyttige handling derfor den, der bedst muligt bidrager til at forhøje den samlede mængde af lyst og lykke, eller livskvalitet, som vi vil sige i dag. Utilitarisme eller nyttemoral (utilitas (latin) = nytte) blev betegnelsen for denne tænkning, som i dag har stor indflydelse på de etiske diskussioner, blandt andet med den australske filosof Peter Singer som en markant stemme.

Pligtetikken fastslår i modsætning til konsekvensetikken, at konsekvenserne af en handling ikke kan være afgørende for, om en handling er god. Handlingen må i sig selv være god. Filosofen Immanuel Kant (1724-1804) lovpriser fornuften som et menneskeligt særkende. Med fornuften kan man formulere et almengyldigt regelsæt, som man vil være forpligtet på at handle efter i enhver

situation, uanset konsekvenserne. Denne regeletik formulerer han blandt andet i det kategoriske imperativ:

Du skal altid handle således, at du kan ville, at princippet for din handling kan gælde som en almengyldig lov.

Og i det praktiske imperativ:

Handl således, at menneskeheden i din person såvel som i enhver anden person altid tillige behandles som mål og aldrig kun som middel.

Immanuel Kant: *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 1785. Oversat af Tom Bøgeskov. I: *Grundlæggelse af sædernes metafysik*. Hans Reitzels Forlag, 1999.

Den danske teolog og filosof K. E. Løgstrup (1905-81) er også pligtetiker, men afviser, at menneskets etiske forpligtelser over for andre kan sættes på formel. Da vi altid indgår i samspil med andre mennesker og derfor gennem vores handlinger får betydning for hinandens liv, hævder Løgstrup, at der af livet selv udspringer "en udtalt fordring ... om at tage vare på det liv, som tilliden lægger i vor hånd" (K. E. Løgstrup: *Den etiske fordring*. Klim, 2010). Løgstrups etik kan kaldes situationsetik, fordi pligten udspringer af den konkrete situation, hvori mennesker mødes.

Bioetik

I langt de fleste etiske diskussioner optræder der konsekvens- og pligtetiske synspunkter. Men traditionelt drejer disse diskussioner sig om nærhedsetik, om handlinger i forholdet mellem to mennesker. Globaliseringen og den teknologiske udvikling medfører imidlertid omfattende konsekvenser af vore handlinger, såvel for folkeslag på den anden side af jordkloden som for fremtidige generationer. Heraf følger et behov for også at formulere en afstandsetik samt en teknologietik, en miljøetik og en bioetik.

Filosoffen Hans Jonas (1903-1993) ville imødegå truslen om menneskehedens og planetens udslettelse ved at formulere en fremtidsorienteret afstandsetik, der udvider Kants kategoriske imperativ. Han formulerer den således:

Handl således, at virkningerne af din handling kan forenes med bevarelsen af ægte menneskeligt liv på jorden.

Hans Jonas: *Das Prinzip Verantwortung - Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. Insel Verlag, 1979. Oversat af Henning Vangsgaard. I: *Answarets princip*. Hans Reitzels Forlag, 1999.

Filosoffen og teologen Peter Kemp (f. 1937) tager i sin bog *Det uerstattelige* (1991) udgangspunkt i, at mennesket er uerstatteligt og ukrænkeligt. I erkendelse af naturens sårbarhed over for menneskelige indgreb søger han at formulere en egentlig bioetik, der drejer sig om,

hvad vi kan tillade os at gøre over for den levende naturs eget liv uden at krænke de levende væsners ret til at opretholde deres egenart og følge deres natur. Denne bioetik taler om hensyn til dyrene, ja om respekt for deres værdighed.

Peter Kemp: *Det uerstattelige - en teknologi-etik*. Spektrum, 1991.

Arne Næss, Mickey Gjerris og Peter Singer er navne på andre filosoffer, der i nutiden kritiserer den klassiske etik for at være antropocentrisk (menneskefokuseret) og i stedet ser dyr, planter eller økosystemer som etiske subjekter (væsner, der har krav på at blive behandlet etisk).

KORT OM ETIK

- **Deskriptiv etik:** beskriver adfærd og moralske regler i et givet samfund.
- **Normativ etik:** diskuterer, hvad der er det gode, og hvad der gør en handling rigtig. Inden for den normative etik har især to retninger sat dagsordenen.
- **Konsekvensetik:** hævder, at en handling kun er god, hvis den har gode konsekvenser.
- **Pligtetik:** hævder, at det er utilstrækkeligt kun at fokusere på konsekvenserne. Handlingen er kun god, hvis intentionen bag handlingen er god.
- **Bioetik og teknologietik:** to nye etiske underdiscipliner, der er opstået som følge af vore muligheder for at gribe afgørende ind i den menneskelige krop og i den øvrige natur.

KILDE

Indholdet i dette kompendium er uddrag og redaktion af :

Begrebsnøglen til religion – teori og metode

Carsten Lykke-Kjeldsen

Bodil Junker Pedersen

Tine Markvard Rask

Tine Overlund Roost

Hans Wagner

Forlaget Systime 2016